

חילול שבת לפיקוח נפש

ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה: (שמות לא, יד)

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לזריתם ברית עולם: (שמות לא, טז)

ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לזריתכם לדעת כי אני יקוק מקדשכם: (שמות לא, יג)

הגמ' (יומא פה, ב) דנה מגין שפיקוח נפש דוחה שבת, רבי יוסי ברבי יהודה אומר (שמות לא) "את שבתתי תשמרו" - יכול לכל תלמוד לומר אך חלק. רבי יונתן בן יוסף אומר (שמות לא) "כי קדש היא לכם" - היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר (שמות לא) "ושמרו בני ישראל את השבת" - אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו וחי בהם ולא שימות בהם. אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פרכא.

האם קיים הסברא כדי שישמור שבתות הרבה להלכה

יש כמה וכמה מקורות שבהם רואים שאע"פ שמסקנת הגמ' הוא כשמואל שמ"וחי בהם" נלמד שפיקוח"נ דוחה שבת, אבל גם נשאר הסברא של "כדי שישמור שבתות הרבה".

והנה בשבת (קנא, ב) תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר. תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת. תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת. **אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה.** דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו, כיון שמת אדם בטל מן המצות. מסתימת הגמ' משמע שזה אליבא דכו"ע.

דהנה נחלקו הראשונים האם מחללין שבת להצלת עובר, (היכא שלא קיים סכנה להאמא). יש הסוברים שאין לחלל עליו שבת הואיל ואינו מוגדר כ"נפש" א"כ לא קיים הפטור של "וחי בהם". אבל דעת הבה"ג שמחללין עליו את השבת אפילו אם אין האמא בסכנה. הרמב"ן בס' תורת האדם מסביר, שאע"פ שאין עובר מוגדר כ"נפש" מותר לחלל עליו את השבת "כדי שישמור שבתות הרבה".

כתבו בתוס' (ב"מ קיד, ב) שאליהו הנביא נטמא לבן הצרפתי אע"פ שהיה כהן, משום דפיקוח"נ דוחה כל התורה כולה. וק' הרי ההיתר של "וחי בהם" ולא שימות לא מיירי במתים, א"כ איך היה מותר לו לעבור על איסור טומאה, אלא ע"כ מטעם כדי שישמור שבתות הרבה.

ועי"ע בהגהת חכמת שלמה בגליון שו"ע (או"ח שכח, מו) שנוקט שמותר להכניס אדם לבית חולים כדי להציל הראייה שלו, אע"פ שיצטרך לאכול שם נבילות וטריפות. והטעם הוא משום שאם יהיה סומא אז לר"י יהיה פטור מן המצוות, ולכן אמרינן מוטב לעבור עבירה של אכילת נבילות וטריפות כדי שישמור וכו'. שאע"פ שהטעם של "וחי בהם" לא שייך, שהרי נשאר חי, אבל הטעם של חלל עליו וכו' כן שייך. ויש בזה חידוש, שסברא זו (שכדי שישמור וכו') שייך גם בשאר עבירות ולא רק בחילול שבת, אע"פ שהפסוק מיירי בשבת.

החת"ס בשו"ת (או"ח סי' פג) דן האם מותר להכניס שוטה למוסד, בתקווה שיבריאו אותו ויהיה חייב במצוות, אבל שם יאכילוהו אוכל לא כשר. עי"ש שדן האם זה נקרא ספייה בידיים. ובין הדברים רוצה לטעון שאולי מותר מטעם "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה". בסוף התשובה כותב שאפילו אם נאמר שמותר מעיקר הדין אבל **מוטב שיקרא שוטה כל ימיו ואל יטמטם לבו במאכלות אסורות**.

השטמ"ק למס' נדרים (לא, ב) שאפילו בב"נ שלא שייך "וחי בהם", אינו מחויב לסכן עצמו בשביל מצוות משום דאמרינן "כדי שישמור הרבה מצוות".

ועי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' עט) שמביא דברי המהר"ם מרוטנברג שחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול בשר בשבת אז שוחטין, בשבילו, ולא מאכילין אותו נבילה. ואע"פ שנבילה אינו אלא איסור לאו, ושחיטה הוי איסור סקילה, מסביר מהר"ם משום ששבת "הותרה" אצל חולי ושאר איסורים רק הודחו. וכ' החת"ס שזה אינו אלא לפי הטעם דחלל עליו שבת אחת וכו' אבל לפי הטעם של "וחי בהם" גם שבת אינו אלא "הודחה" ולא "הותרה".

בדברי המ"א בטעם ההיתר לחלל שבת להצלת הבת משמד

והנה בשו"ע (או"ח שו, יד) כתוב כך, מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה, ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות ואי לא בעי, כייפין ליה.

וכ' הרמ"א לעיין בסי' שכח, י. שם כתוב שאין לחלל שבת כדי שחברו לא יעבור על איסור חמור. ומסביר המ"ב (ס"ק ל) דלהציל משמד נחשב איסורא רבה כלפי חילול שבת. אבל להציל מעבירה אחת אפילו היא חמורה נחשב איסורא זוטא.

ועי' במג"א (ס"ק כט) שמסתפק מה הדין בבת קטנה, דיש צד לומר שאסור לגדול שיעשה חטא בשביל הקטן, דהא אין מצווין להפרישו (עסי' שמג) או דילמא מידי דהוי אפיקו"נ שמחללין על הקטן **דאומרים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה** ה"נ כן. וצ"ע. הרי לן שסובר המ"א שהטעם שמחללין שבת בשביל קטן הוא משום "כדי שישמרו שבתות הרבה", וזה גם הטעם למה מחללין שבת בכדי שלא תצא לשמד.

אבל באמת צ"ע ג' למה צריך להגיע להטעם של חלל עליו וכו', הרי בלא"ה יש הטעם של "וחי בהם". שאע"פ שאין הקטן מצווה במצוות אבל הוא יהודי חי, אז בוודאי גם עליו נאמר "וחי בהם" ולא שימות בהם.

ועי' בשו"ע הרב (סי' שו) כשמביא הדין שמותר לחלל שבת כדי להציל משמד, כתב שהטעם הוא משום כדי שישמור וכו'.

והנה אם נאמר שהטעם שמחללין שבת כדי שלא תצא לשמד הוא משום כדי שישמור וכו', ק' דתינח וודאי אבל ספק מנלן. שהרי ביומא (פה, ב) איתא לכולהו אית ליה פירכא לבר משמואל (שלומד מ"וחי בהם"), דאשכחן וודאי ספק מנלן. ורק הדרשה של שמואל "וחי בהם" ולא שימות בהם כולל אפילו ספק. א"כ אפילו אם נאמר שהסברא של חלל עליו וכו' נשאר למסקנא אבל רק ב"וודאי" ולא בספק. (וכן כ' הנצי"ב בהעמק שאלה סי' קסו, יז) שו"מ שכן הק' בשו"ע הרב (קו"א סי' שו), ותי' ש"וחי בהם" מגלה שגם מצד "כדי שישמור" מותר לחלל שבת אפילו בספק.

היכא שבא הפיקו"נ ע"י פשיעתו

ויש להסתפק היכא שהחולה פשע בעצמו, האם יש היתר לחלל עליו שבת. הגר"ש קלוגר בספרו חכמת שלמה (או"ח סי' שכט) דן בזה, ועי"ש שצדדי הספק הם האם לדמות להכלל שעשה דוחה ל"ת, שהתם היכא שהוא פשע לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, כמבואר בתוס' (עירובין ק, א), על הא דאיתא בגמ' שאם נתערב דם של קרבן שמתן דמן הוא בד' קרנות המזבח, עם דם קרבן שמתן דמו דמו אינו אלא אחת, שא"א להזות משום חשש בל תוסיף ובל תגרע, והק' בתוס' וליתי עשה דהזאת קרבנות ולידחי לאו דבל תוסיף, ותי' דלא דמי כלל לכלאים בציצית, **דהכא ע"י פשיעה הוא בא, והיה יכול להתקיים בלא דחיית הלאו**, או"ד דשאני פיקו"נ דהוי יותר חמור, ולכן אפילו אם פשע אפשר לחלל עליו שבת.

שבת הותרה או הודחה לפיקו"נ

אילו בדידי תלוי הייתי אומר דאולי שאני הכא שפיקו"נ הותרה לגמרי, ואינן דומה לעשה דוחה ל"ת שאינו אלא הודחה. ואולי תלוי בדיון גדול בראשונים ואחרונים, האם פיקו"נ הותרה או הודחה.

שבת הותרה נבילה הודחה

כידוע דנו הראשונים בחולה שצריך לאכול בשר לפקח נפשו, ויש בשר נבלה לפנינו, האם עדיף לשחוט בשבת או להאכילו נבלה. הרא"ש (פ"ח דיומא) הביא תירוצו של מהר"מ מרוטנברג, שמדמה נידון שלנו להדין של אוכל נפש ביו"ט, דשוחטין ביו"ט אע"ג דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה, ולא אומרים שעדיף לאכול נבילה שאין בה אלא לאו, או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן, דאין שחיטה לעוף מן התורה, אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביו"ט, **הוה לדידן כל אוכל נפש ביו"ט כמו בחול**. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש הוי **כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה, כאילו עשה בחול**.

ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרפט) שג"כ תולה השאלה בהנידון האם שבת הותרה לחולה שיש בו סכנה, או אינו אלא הודחה. וז"ל ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוויה, או נאמר שבת הותרה אצל חולה. אם נאמר שבת הותרה אצל חולה, שוחטין לו שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה, ושוחטין לחולה בשבת כדרך ששוחטין אנו לעצמנו. וכדרך שאמרו בטומאה למאן דאמר טומאה הותרה בציבור, שאם נטמא הכוס אפילו יש שם כוס אחר נותן לטהור אפילו מן הכוס שננטמא. אבל למ"ד דחוויה היא, מאכילין לו הנבילה שהוא צריך לאכול, ואין אנו עוברים לשחוט לו. שבמקום שיש לו בשר לאכול, לא נעבור אנו ולא נדחה את השבת. אבל א"כ מסיק הרשב"א שא"כ להלכה אסור לשחוט לו בשבת, משום דכמדומה שהלכה כמאן דאמר שבת דחוויה היא ולא הותרה.

חילוק בין מלאכת יו"ט ופיקו"נ

הבאנו דברי מהר"ם שמדמה היתר מלאכת או"נ להיתר מלאכה במקום פחיקו"נ. אבל אין כן דעת הר"ן (ביצה ט, ב), דיעו"ש שכתב שריבוי שיעורים ביו"ט מותר, ודאמרינן לקמן דאין מזמנין את העכו"ם ביום טוב גזירה שמא ירבה בשבילו, היינו שמא ירבה בשבילו בקדירה אחרת. אלא שהק' מההיא דאיבעיא לן (מנחות סד, א) חולה שאמדהו לשתי גרוגרות ואיכא שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושליש בעוקץ אחד הי' מיתנין שתיים מיתנין דחזיין ליה או דילמא שלש מיתנין דקא ממעט בבצירה, ואסיקנא דשליש מיתנין שתיים לא מיתנין משום דמעוטי בבצירה עדיף. ועד כאן לא איבעיא לן התם

אלא כי האי גוונא דבשתים בשני עוקצין איכא רבוי בצירה אבל משמע דפשיטא לן דשנים בעוקץ א' ושלשה בעוקץ אחר דשתים מייתנין שלש לא מייתנין דלרבויי בשיעורא אסור. תירץ ר"י ז"ל דהתם בשבת דוקא דאיכא איסור סקילה אבל ביום טוב דאיסור לאו הקלו.

אבל מביא ששיטת הרשב"א שריבויי שיעורים אינו אלא מדרבנן. ותמה עליו א"כ מאי קא מיבעי לן התם במנחות, פשיטא דשלש מייתנין דרבויי בשיעורא לא מיתסר אלא מדרבנן, ורבוי בצירה מיתסר מדאורייתא. לפיכך נראה לי ברור דודאי רבויי שיעורא בשבת מדאורייתא מיתסר, ואפ"ה לא דמי רבויי בשיעורא ביו"ט לרבויי שיעורא בשבת שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה, ולפיכך כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו ומיתסר מדאורייתא. אבל יו"ט שאוכל נפש הותר בה דאפילו אפשר מעיו"ט שרי כל שהוא מרבה על העיקר ובלבד שיהא בטורח אחד תוספתו כמוהו.

ועי' ב"י (או"ח סימן שכח) אחרי שמביא שו"ת הרשב"א הנ"ל כתב וז"ל הרמב"ם פסק (ביאת המקדש ד, טו - טז) כמאן דאמר (פסחים עז, א, יומא ו, ב) טומאה דחוויה היא בצבור, וא"כ בשבת יסבור כן, ובהדיא כתב (שבת ב, א) דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות וכדעת הרשב"א. וגם הר"ן (ביצה ט, ב) גבי ממלאה אשה קדרה של בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה.

עוד תירץ הרא"ש משום דחיישינן שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן.

סיכום השיטות והנ"מ בהם

ועי' במשנ"ב (שכח ס"ק לט) שמביא כל הטעמים שנאמרו על זה. י"א משום דשבת הותרה אצל פיקו"נ, ולכן שוחטין לו כדרך ששוחטין ביו"ט, ולפי טעם זה כתב המ"ב, אפילו איסור דרבנן אין מאכילין אותו, במקום שאפשר לו לשחוט, דשבת הוי כחול אצל חולה. אבל כ' המ"ב שהרבה ראשונים כתבו, דשבת רק דחוויה היא, אלא הטעם הוא דשמא יהיה קץ באכילת נבילה ולא יאכל ויסתכן. עוד כ' המ"ב שהב"י הביא עוד טעם בשם הר"ן, דבנבילה עובר על כל כזית ממנה, וחמיר מאיסור לאו דשבת. ולפ"ז בודאי מוטב לעבור ולהושיט לו איסור דרבנן, משנחלל שבת באיסור סקילה.

עוד כ' שאם החולה אומר שאינו קץ באכילת נבילה, ויש נבילה מזומן לפניו, אם מותר לשחוט עבורו, עיין באחרונים. (היינו משום דאז יש רק סברת הר"ן ולא סברת הרא"ש) ועכ"פ לענין קטן בודאי נראה דטוב יותר להאכילו בשר נבילה, ולא ישחוט אדם עבורו בשבת. (נראה שכונתו משום שאין הקטן יודע שהוא נבילה, או שאין דעתו קצה עליו).

ראיית הגרש"ק לענין פיקו"נ למי שפשע

הגרש"ק רצה להוכיח מההיא דשבת (מה, א) בעו מיניה דרב מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא, ואמר להו שפיר דמי, משום דכדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק. ופרש"י בשעת הדחק היינו סכנה, וק' הרי פיקו"נ דוחה כל התורה, א"כ מה היה הה"א שיהיה אסור לטלטל הנר, ולמה רק משום דכדאי הוא ר"ש לסמוך עליו וכו'. אלא משום שכבר הק' בתוס' מההיא דפרק במה מדליקין (כא, ב) דבשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו, ותל' דמיירי הכא אם יארע שלא הניחה על שולחנו, א"כ היות ומיירי שפשע בזה שהיה לו להניחה על שולחנו ואז לא היה בסכנה, שוב אין היתר של פיקו"נ, ואם לאו משום ר"ש דלית ליה מוקצה, לא היה לו היתר לטלטל הנר.

איסור להפליג בספינה סמוך לשבת

ק"ל (או"ח רמח, א) שלדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת, אבל לדבר מצוה מותר להפליג בספינה אפי' בערב שבת. ועי' במשנ"ב דהרבה טעמים נאמרו ע"ז בפוסקים, שיטת בעה"מ שהטעם הוא דשמא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בעצמו בשבת משום פיקו"נ, דמקום סכנה הוא. או שיעשה הא"י בעל הספינה עבורו מלאכה בקשירת הקלע ושאר חילולים. וי"א משום חשש תחומין. והרי"ף ס"ל דאי משום חשש מלאכה או תחומין ודאי היה אסור אף קודם ג' ימים, וגם לדבר מצוה לא היה מותר, אלא דעיקר האיסור משום ביטול מצות עונג שבת, דכל ג' ימים הראשונים יש להם צער מחמת נענוע הספינה שגופו משתבר, וכדכתיב יחוגו וינועו כשכור, וגם מחמת סרחון העולה מן הימים המלוחין, ואין רוחו חוזרת לבוא עד אחר ג' ימים שהורגל בזה.

ממשיך המשנ"ב דאותן הפוסקים הנ"ל דס"ל דהטעם הוא משום מלאכה או משום תחומין, מה שחילק הברייתא לדידהו בין תוך ג' ימים לקודם ג' ימים, הוא משום דשלשה ימים קודם שבת מקרי קמא שבתא (לפני שבת), וחל עליו להזהר שלא יבוא לידי חילול שבת, אבל קודם ג' ימים דהם מקרי בתר שבת (אחר שבת) העבר, עדיין לא חל עליו אזהרת שבת הבאה, ושרי להפליג בהם, ואז אף אם יצטרך אח"כ לבוא לידי חילול שבת משום פיקוח נפש שרי.

היכא שיבא בוודאי לידי חילול שבת

על ההיא דאמרינן שביום א' ב' וג' מותר להפליג כתב המג"א (ס"ק יד) בשם הכנה"ג בשם הריב"ל דכשיודע בוודאי שיבוא לידי חילול שבת, אסור אף בכה"ג, וכ"כ הרדב"ז. ועל פי זה סומכין עכשיו **שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת, כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא.** לפום ריהטא מבואר במג"א כדברי הגרש"ק שהיכא שהיה אסור לו ליכנס לסכנה אסור לחלל שבת, אבל יבואר בהמשך שאין זה פשוט כלל.

ועי' בקובץ הערות (כג, ג) שהביא דברי המג"א, ותמה עליו איך אפשר לומר שמותר לסכן עצמן, והא אסור להחמיר על עצמו בסכנה. ותי' דהא דפקו"נ דוחה איסורין, אין הכוונה דבשביל פקו"נ הותר לעבור עבירה, אלא דבמקום פקו"נ נדחה האיסור ואין כאן עבירה, אבל אי משכחת שבמקום פיקו"נ יצטרך לעבור, באופן שגם ע"י פיקו"נ לא יהא נדחה, אסור לעבור. וכשמכניס עצמו לידי דחיית שבת, האיסור מתלי תלי וקאי, דאם יחלל שבת אח"כ, נמצא למפרע, שעבר במה שהכניס עצמו לזה, והאיסור הזה אין עליו דחיה, ובכה"ג גם בפיקו"נ אסור.

ומוסיף לחדש דלפי זה גם בשילוח הקן אם עבר ולקח האם, דבידו לתקן הלאו למפרע על ידי קיום העשה, אפשר דאין העשה נדחית מפני פיקו"נ, דאם ידחה העשה, ישאר עליו איסור הלקיחה, דבשעת לקיחה לא היה פיקו"נ.

הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש ח"א סימן ז) תמה עליו שהרי אם יסתכן וימות נמצא שהיציאה בשיירא גרמה לו למות, ואם אסור לצאת בשיירא מפני חשש חלול שבת באונס, כ"ש דאסור אם ע"י זה יסתכן וימות, ונמצא שאינו מרויח כלום בזה שמחליף דחיית שבת מפני פקו"נ, בעוון חמור של מתחייב בנפשו. ואף שגזירת חז"ל לא לצאת בשיירא היתה משום שבת, מ"מ פשוט הוא דכ"ש דאסור אם יסתכן ע"י זה וימות. ואפילו בשלוח הקן שעבר ממש על לאו דאורייתא, ג"כ בזה שהוא משלח ומוסר נפשו למיתה יצא שכרו בהפסדו ולא תיקן כלום.

עוד הק' דלדבריו ה"ה נמי בחולה היודע שיצטרך ודאי בשבת למים חמים, והיה צריך להכין מלפני השבת ועבר ולא הכין, או שבקום ועשה הוריד את המים בערב שבת מעל האש, וכי יהא רשאי אח"כ להסתכן בשבת ולמות כדי לתקן בכך את העבירה דמעיקרא, שהוריד המים בערב שבת מעל האש. אלא ע"כ שפיקו"נ דוחה הכל, ואפילו אם איסור שעבר למפרע.

גם בשו"ת אגר"מ (או"ח ח"א סימן קכז) דן באריכות לתמנה על החידוש של המג"א, ועי"ש שמה שכתב הריב"ל

שהביא המג"א (הנ"ל) דכיון דיודע בודאי שיחלל שבת אסור, הוא רק אסור להפליג אפילו ביום אב"ג, אבל אם הפליג והיה אח"כ חשש סכנה גם לדידיה יהיה מותר לחלל שבת.

ומש"כ המג"א ועפ"ז סומכין עכשיו שמסתכנין בעצמן שלא לחלל שבת לא איירי ביש חשש סכנה ממש שהמחמיר בזה הוא מתחייב בנפשו, אלא דיש דברים שתלוי בטבע האדם שאיש שטבעו אמיץ לב אין חושב זה לסכנה שאינו ירא להשאיר לבדו, אך יש אנשים מוגי הלב וחושבים זה לסכנה ומותרין לחלל אם יצטרכו בכה"ג בשבת שהרי אין יכולין לערב להם שלא יהיה סכנה. ודבר זה תלוי בדעת כל אחד בעצמו, ולכן מאחר שאסור לילך בשיירא אם יהיו מוגי הלב ויצטרכו לחלל שבת הם מחליטים בעצמם להבליג על דעתם שלא לחוש לדבר שהרבה אנשים אין חושבין זה לסכנה ולא יצטרכו לחלל שבת ומותרין לילך. ובע"כ צריך לומר כן, דאל"כ איך היו מותרין להסתכן בעצמן הא סכנתא חמירא מאיסורא, אלא ודאי כדבארתי.

מחלוקת בעה"מ ורמב"ן באישתפוך חמימי

כתב הר"ן (שבת נג, א בדפי הרי"ף) שהיכא שמל הילד ונשפך המים חמים שהוכן לצורך רחיצת התינוק אחרי המילה, בוודאי מותר לחמם מים חדשים, משום דיש כאן משום פיקו"נ אם לא ירחץ התינוק אחרי המילה במים חמים כדאיתא בגמ'. אבל היכא דיש מים לרחצו לפני המילה, ולפני שמל התינוק נשפך המים המיועדים לרחיצה שלאחר המילה, אז יש להסתפק מי אמרינן תדחה מילה כיון שאם נימול נצטרך אחר כך לחלל את השבת מכשירין, או דילמא השתא מיהת בדין מהלינן ובתר הכי פקוח נפש הוא שדוחה את השבת. ועי"ש שנחלקו בזה הרמב"ן ובעל המאור, דעת הרמב"ן דשרי למימהלי, **שאין למצוה אלא שעתה**, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת, דבתר הכי פקוח נפש הוא דדחי ליה ולא מכשירי מילה.

אבל דעת בעה"מ דכל היכא דאישתפוך חמימי דבתר מילה (לפני מילה) תדחה מילה, וכן דעת הרשב"א. והביא ראיה מדתנן בפ"ק דביצה (ב, א) ב"ה אומרים לא ישחט אא"כ היה לו דקר נעוץ מבעוד יום, וב"ש מתירין. ושוין שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה, ואם איתא שמלין מפני שבשעת מילה אין כאן דחיית מכשירין ואח"כ פקוח נפש הוא שדוחה, ה"נ נשחוט מפני שמחת יום טוב, "שאין למצוה אלא בשעתה", ולאחר מכאן נימא שמצות כסוי הוא שדוחה, אלא ש"מ כל שאין לו מים חמים לרחוץ התינוק לאחר המילה, ויצטרך לחלל שבת להחם מים, אסור למול.

ועי' בהגהת מהר"ץ חיות (נדה שם) שלפי הרמב"ן שיכול למול, ואם יצטרך לחלל שבת יחלל, א"כ למה לא שמשו מטותיהם רק ביום רביעי, הרי עכשיו יש מצוה ואם על ידי זה יצטרך לחלל שבת אין בעיא, א"כ מה החומרא כאן שלא ישמשו וכו'. ויש להוסיף שהרי לא מצאנו לפי הרמב"ן שיש חומרא לא למול התינוק כדי שלא יבא לידי חילול שבת. והיה אפשר לשאול הפוך, לפי בעה"מ שאסור

למול, למה באמת מותר לשמש מיטתו בשאר ימים, מאי שנא ממילה שאסור, וי"ל כפשוטו שרק בדה"ו אסור וכאן מיירי הרבה לפני שבת.

פסק הלכה

להלכה נפסק (או"ח שלא, ז) כדברי בעה"מ, וז"ל השו"ע אם לא היה לו כמון שחוק מע"ש, לא ישחקנו אלא לועס בשיניו. אם לא עירב מאתמול יין ושמן ליתן עליה, לא יערבם היום אלא יתן כל א' לבדו. וכתב על זה המשנ"ב (ס"ק כד) דמכשירי מילה אינם דוחים את השבת, וע"כ אם א"א לו ללועסו בשיניו תדחה המילה, ולא דוקא שחיקה שהיא מלאכה אלא אפילו להביא כמון דרך מבוי שאין משותף נמי אסור. וכן לא יאמר אמול אותו ולכשיצטרך אח"כ לסממנין משום סכנה אשחוק, דהא פקו"נ דוחה את השבת, דכיון דעכשיו יודע שא"א לו בלא סממנין אחר המילה, מוטב תדחה המילה ולא יביא עצמו לידי חלול שבת, כיון שהיה אפשר להכין מאתמול. אבל אם נתוודע לו לאחר המילה שאין לו כמון, בודאי מותר להביא אף דרך ר"ה ולשחוק.

הפלגה בספינה מיום רביעי לצורך מצוה

כבר הזכרנו שמותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, אם הולך לדבר מצוה, א"כ יש להעיר לפי הבעה"מ שס"ל שאסור למול התינוק אם ע"ז זה יגרום חילול שבת, אע"פ שעוסק במצוה, א"כ למה מותר להפליג לצורך מצוה, הרי מתנה לחלל שבת.

ויש לחלק בין ספק חילול שבת לוודאי חילול שבת, שכבר הזכרנו דברי המג"א דשם מיירי רק בספק חילול שבת, ואולי יש הבדל בין אם עושה בשבת עצמו או ביום חול, דרק למול בשבת ס"ל לבעה"מ שאסור מטעם שמכניס עצמו לחילול שבת, אבל ביום חול אינו אסור אלא בשביל דבר רשות. וכן משמע קצת דברי האג"מ הנ"ל עי"ש, ועדיין צ"ע.

שוב מצאתי שכ"כ בשו"ת הריב"ש (סימן קא), עי"ש שהולך לפי שיטת בעה"מ ולכן מתיר להפליג בספינה ביום ששי לצורך עלייה לא"י, כמו שמאריך שם על חשיבות מצות יישוב א"י, אבל כותב שמה שהתירו כאן להולך לדבר מצוה, היינו לפי שאינו עושה אסור בשבת כלל, ואין כאן אלא שהפליג בחול, שמראה כמתנה לחלל את השבת לכתחלה, ואין זה אסור שבות, אלא גזרת הרואין, ולזה התירו לדבר מצוה, ומפני קולת האסור. אבל בשבת עצמו אסור להפליג, ואפילו לדבר מצוה, שהרי נכנס על דעת לחלל את השבת, אם הישראל עושה מלאכה בעצמו, או נהנה במלאכה שעשה כותי בעבורו.

לצורך מצוה

השו"ע (שם סימן רמח, ד) כותב שהעולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש, ופוסק עמהם לשבות. ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו, יכול ללכת עמהם חוץ לתחום, מפני פיקוח נפש. וכותב הרמ"א, שיש אומרים כל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל. ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה, ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו.

פסיקה לשבות

על מה שכתוב בשו"ע "ופוסק עמהם לשבות", כתב בביה"ל שהפסיקה הוא לעיכובא, דלא מבעיא לדעת המג"א בסק"א דסובר דגם בהפלגה בספינה הפסיקה הוא לעיכובא, בודאי גם בזה הוא לעיכובא, ואפילו לדעת שארי אחרונים דס"ל דהפסיקה שם אינה מעכבת, נראה דהכא אין להקל בזה כלל, דבלא"ה מפקפקים הרבה פוסקים על דין זה דסעיף ד' שהוא תמוה, דהאיך התירו בשביל דבר מצוה לגרום את עצמו לחלל שבת בידים, ואפילו בתחלת השבוע אם הוא יודע שיצטרך לעשות מלאכה בשבת האיך התירו דבר. וכבר האריך בזה הרדב"ז נגד דברי הריב"ש שהביאו לרז"ה לדינא, וגם הריב"ל סובר כמותו והעתיקם המג"א (סקי"ד) וכתב שם דאפילו לדבר מצוה אין שום טעם להתיר בזה, שיודע בודאי שיבוא לבסוף לחילול שבת.

ולכן כתב הביה"ל דאם יודע בודאי שיבא לבסוף לחלול שבת אסור אף בתחלת השבוע, ולכן הפסיקה בזה אפילו בדבר מצוה הוא לעיכובא, דאם לא יפסוק עמו בודאי יבא לחלול שבת.

גם בשו"ע הרב (או"ח רמח, יג) מביא שיש אומרים כיון שיודע בבירור גמור שבודאי יצטרך לחלל שבת, אסור לצאת אפילו ביום ראשון, אפילו לדבר מצוה, ולא התירו לדבר מצוה או קודם ג' ימים שלפני השבת אלא להפליג בספינה, שאין שם ודאי גמור שיצטרך לחלל שבת, שאפשר כשיגיע השבת יגיעו לנמל אחר ויעמדו שם כל השבת ואזי לא יחללו בעשיית מלאכה ולא בתחומין, הקילו חכמים קודם ג' ימים או לדבר מצוה אפילו בתוך ג' ימים, אבל כשהוא ודאי גמור שיצטרך לחלל לא הקילו כלל בשום ענין. ומסיים דיש להחמיר כדבריהם, אבל אין למחות ביד המקילין, הואיל ויש להם על מי שיסמכו.

מה נקרא דבר מצוה

עוד כתב שם שאפילו מי שהולך לארץ ישראל לסחורה, ולא כדי להתיישב בה, אין למחות בידו, לפי שיש מי שאומר שזהו ג"כ דבר מצוה, שהרי אמרו חכמים כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא. משמע שמקיים המצוה אע"פ שאינו מתכוון משום הליכת ד' אמות אלא לסחורה, וצ"ע א"כ מה שכתב בקונטרס אחרון (הערה ח) שההולך לטייל יש להסתפק כיון שאינו מתכוין כלל למצות ההליכה בארץ ישראל, וק' הרי לגבי סחורה כתב שאין למחות משום שמקיימים מצות הליכת ד' א"כ בא"י, אע"פ שאין מכוונין למצוה, א"כ גם בהולך לטייל מקיים מצוה.

עוד כתב שמכל מקום אם הולך (בחול"ל) תוך ג' ימים לסחורה, או לראות פני חבירו, יש למחות בידו, הואיל ורבו האוסרים שאין זה חשוב דבר מצוה כלל.

היתר לצאת לחו"ל לבקר חבר

אבל לענין איסור לצאת לחו"ל פסק המשנ"ב שמותר כדי לבקר חברו. דהנה כתוב בשו"ע (או"ח סי' תקלא) שהבא ממדינת הים מותר לו לגלח בחול המועד, והוא שלא יצא מא"י לטייל, ומשמע אפילו אם יצא מא"י שלא לזמן מרובה.

ועי' במג"א (ס"ק ז) שאם יצא להרויח או לראות פני חבירו שרי דמקרי מצוה. עי"ש שמציין למה שכתוב לעיל (או"ח רמ"ח, ה), והחחנו מה שכתב שם הרמ"א די"א שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל. ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה ואין למחות בידו, הואיל ויש להם על מי שיסמכו.

וכדברי המג"א פסק המשנ"ב (תקלא, יד) וז"ל אבל מא"י לחו"ל אינו מותר (לגלח בחול המועד) אלא ביצא להרויח, או לראות פני חבריו, שהוא חשיב דבר מצוה (כמבואר בפוסקים בסימן רמח) שמותר לצאת מא"י בשביל זה, משא"כ לטייל בעלמא דבכה"ג אסור לצאת מא"י לחו"ל, לא התירו לו לגלח. ולפי זה פשיטא שמותר לצאת בשביל כיבוד אב ואם, וכן עמא דבר.

מילת גר או מילה שלא בזמנה ביום חמישי

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן מג) דן האם מותר לקבוע תור לניתוח ביום חמישי, ועי"ז יצטרך שיחללו עליו שבת, במקרה שאפשר לדחות הניתוח עד יום ראשון.

והנה הב"י (יו"ד סי' רס"ח) מביא בשם שו"ת התשב"ץ (ח"א סי' כ"א), שע"פ פירוש הבעה"מ (הנ"ל) אסור למול הגר ביום ה' כדי שלא יבוא יום ג' למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו יום השבת, וכן תינוק שחלה ונתרפא ביום ה' בשבת ממתניין לו עד למחר. ובסי' רס"ב הביא ג"כ משו"ת הרשב"א דתינוק שחלה ונתרפא ביום ה' בשבת ממתניין לו עד למחר, ומציין למה שכ' בסי' רס"ח. ועי' בט"ז (יו"ד סי' רס"ב, ג) שמסביר דברי הרשב"א מפני שביום הג' יש צער לנימול, ואין לגרום צער ביום השבת. ותמה עליו הצי"א שכנראה לא ראה מה שכתב הב"י בסי' רס"ח, שהוא מטעם חילול שבת, ולא משום צער דינוקא. ולפי דברי התשב"ץ לכאורה יהיה אסור לעשות הניתוח ביום חמישי, שהרי אינו דחוף לעשותו ביום חמישי ויכול לחכות ליום ראשון. אבל אין שיטת התשב"ץ מקובל על כולם, כדלהלן.

דיעוין בש"ך (יו"ד סימן רסו ס"ק יח) שחולק על התשב"ץ מהא דאמרינן (שבת יט, א) אהא דאין מפליגין בספינה, דהיינו דוקא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי, והוא מוסכם מכל הפוסקים כמו שנתבאר בא"ח סימן רמ"ח, והכא נמי אין לך מצוה גדולה מזו. ועוד דע"כ הרשב"ץ ס"ל דהא דמחללין שבת בשלישי למילה היינו יום ג' דוקא ולא קודם לכן, ולכן מתיר לימול ביום ו', אבל לפי מ"ש הרב המגיד (פ"ב מהל' שבת) בשם קצת מפרשים ובשם הרמב"ן והרשב"א שכ"ש ביום השני מחללין וכ"כ הרמב"ם בפ"י המשנה והברטנורא ורש"י פ' ר' עקיבא, א"כ נצטרך לומר דמילה שלא בזמנה שחל בה' בשבת נדחה עד לאחר השבת וזה אי אפשר, דא"כ הא דתנן פ' ר"א דמילה קטן נימול לח' כו' ולי"ב לא פחות ולא יותר, נולד בין השמשות וחל בשני יו"ט של ראש השנה שלפני השבת נימול לי"ב, הא משכחת לה אפילו ט"ו היכא דחל שני יו"ט של ר"ה בג' וד' דה"ל י"ב ביום ה', ואסור למולו בה' כיון דלא הוי בזמנו דידחה שבת וא"כ נדחה עד יום א', אלא ודאי דאפילו מילה שלא בזמנה שרי ביום ה'.

וכן כתב המגן אברהם (סימן שלא ס"ק ט), והוסיף דבזמן הזה שאין רוחצין אותו, ליכא למיחש לזה דלא שכיח כלל שיחללו עליו שבת, לכן אין להתירשל בדבר מצוה.

ובספר ברכ"י (או"ח סי' רמ"ח) מביא בשם כמה גדולי אחרונים להציל הוראות התשב"ץ מחיצי הש"ך והראנ"ח ולתרץ דנהי דלדבר מצוה שרי, אמנם קי"ל כרבי דפוסק שישבות, ומאחר שכן במילה דאי אפשר להתנות אף שהוא מצוה סבר הרשב"ץ דאסור, אבל כתב הברכ"י שכנראה לא ראו אלו הרבנים דברי התשב"ץ בפנים, ואחרי שהודפס רואים שכתב דהיה ראוי לפסוק כרשב"ג שהוא אבוב ורביה דרבי, ואין הלכה כרבי מרבו, אלא דעכ"ז פסק הרמב"ם כרבי דכל כי הא מינקט לחומרא עדיף, ובסוף התשובה הביא דהרשב"א פסק כרשב"ג, וכתב עי"ז וז"ל וכבר כתבתי דהכי איבעי לן

למפסק, אבל כל מה דאפשר למעבד תקנתא עבדינן כדעת הרמב"ם עכ"ל. ולפי"ז א"א לתרץ כנ"ל שמילה הוי כלא התנה דמשום חומרא שאינה מן הדין לא היה אוסר למול הגר וחולה שהבריא.

הצי"א מסיק שמותר לעשות הניתוחים ביום חמישי, דהא זה בודאי דכשמותר בכלל עפ"י הדין לבצע סוג ניתוחים כאלה שמסתכנים בהם, זאת אומרת מפני שיש בזה הצלה מיסורים קשים וגם סיכויים להצלחתם לפדות את החולים עי"כ ממחלתם המסוכנת. אזי יש כבר בזה גם מצוה, הן מצד החולה שמצווה לחזור אחרי רפואתו כאשר האריכו בזה גדולי הפוסקים, והן מצד הרופא שמצווה עליו להגיש לו מזור ומרפא, וממילא פשוט ומובן איפוא דגם כשאין סכנה לדחות את ביצוע הניתוחים לאחר השבת, מכל מקום בכל עת שמתעסקים בזה מצוה קעבדי והרופא מצוה דרמיא עליה עבד והשבת אבידה דגופו היא, ומכיון דמצוה קעבדי מותר א"כ לבצעם אפילו בימי חמישי וששי, ואף על פי שיצטרכו עבור כן לחלל עליהם בודאי את השבת משום פקו"נ, משום דבמקום מצוה לא גזרו הך גזירת הרואין של שנראה כמתנה לחלל את השבת.